

SOSYOLOJİK AÇIDAN ANADOLUCULUK*

Köksal Alver**

ÖZET

Anadoluculuk, 20. yüzyıl başlarında dönemin şartlarının sonucunda aydınlarca benimsenen yeni bir kimlik ve ideolojidir. Bu ideolojiyi çok sayıda ve farklı anlayıştaki aydınlar savunmuştur. Bu makalenin amacı, Anadoluculuk'u sosyolojik bir olgu olarak ele almaktır.

Anahtar sözcükler: Anadoluculuk, kimlik, ideoloji, ulus.

SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE OF ANATOLIANISM

ABSTRACT

Anatolianism, an ebneaced identity and ideology bay intellectual at the beginning of 20. centruy, was the resilt of the periodical conditions. This ideology was defenden many intellectuals from different understandings. The aim of this article is to handle Anatolianism as a sociological fact.

Keywords: Anatolianism, Identity, Ideology, Nation.

GİRİŞ

Anadoluculuk, 20. yüzyıl başlarında Türkiye'nin yeni sorunlarının ortaya çıkmasına paralel olarak bir çözüm niteliğinde benimsenen bir ideolojidir. Milli Mücadele ve daha sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında sistemleştirilen Anadoluculuk, bir anlamda daralmanın ideolojisidir. Değişik dergiler etrafında ilk oluşumuna tanık olduğumuz Anadoluculuk, Cumhuriyet kadrosunun çalışmalarıyla neredeyse belli bir zaman dilimi için 'resmi ideoloji' şeklini almıştır. Anadoluculuk'un, ilk sistemli şekilde ele alınışı da Cumhuriyet kadrosu ile gerçekleştirilmiştir. Anadoluculuk, her ne kadar pratik sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkmış olsa da bir aydın hareketi niteliğini de kazanmıştır. Bu çerçevede dönem itibarıyla verimli tartışmalar yapılmış ve Anadoluculuk bir şekilde dönemin aydınlarınca tartışılmıştır.

1. ANADOLUCULUK'UN KAYNAKLARI VE ARKAPLAN

Anadoluculuk, 20. yüzyıl başlarındaki Türkiye'nin özel şartlarının bir sonucu olarak belli elit kadronun siyaset etme sürecinde ortaya çıkmış bir ideolojidir. 1. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ve parçalanmış Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye kalan Anadolu topraklarını merkeze ala-

rak ileri sürülmeye başlanan yeni siyaset ve kimlik seçimi, Anadoluculuk'un ortaya atılmasını ve benimsenmesini doğurmuştur.

Milli Mücadele safhasında, Anadolu'nun savunulmasında halk kadar aydınlar da bu çabaya destek vermiştir. 'Anadolu Türk Milletinin gerçek vatanıdır' tezi ortaya atılmış ve geniş bir katılım sağlanmıştır. Milli Mücadele dönemi Anadolu'nun gerçek ve tek vatan olarak kabulünün benimsendiği dönemdir. Aydınlar, Anadolu'ya dair yazılar yazmış, dergiler Anadolu'nun kurtarılmasına dönük söylemler ortaya koymuştur. Bu söylemler yeni bir bakış açısı ve fikir hareketi olan Anadoluculuk'u doğurmuştur.

15 Nisan 1337- 5 Kanunisanı 1339 (15 Nisan 1921- 5 Ocak 1923) tarihleri arasında on beş günlük olarak toplam kırk iki sayı yayınlanan *Dergah Mecmuası* Milli Mücadeleye katkıda bulunmuş, Mücadelenin heyecanını yansıtmış, yeni bir milliyetçilik anlayışından hareketle tarih ve kültüre ilişkin görüşler ortaya atmıştır. Anadoluculuk'un tarih görüşünün ilk belirtilerinin görüldüğü *Dergah*, vatan ile üzerinde yaşayan topluluk (millet) arasında bağ kurmaya çalışmış ve tarih-kültür kavramlarının doğrudan Anadolu ile kıyaslanması ve bir yerde örtüştürülmesine yol açan yeni tür milliyetçilik anlayışıyla ortaya çıkmıştır. *Dergah Mecmuası*, "Anadolu Türk

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce kabul edilen yüksek lisans tez özeti

** Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

ilinin kalbi ve gövdesidir” (Sada 1337:109) tezi- ni merkeze almıştır.

1 Nisan 1340/1924 - Şubat 1341 yılları arasında yayımlanan *Anadolu Mecmuası* ilk defa Anadoluculuk’u belirgin bir şekilde ele alan, savunan ve belli tartışmalarla bu fikrin genişçe işlenmesini sağlayan bir dergi olmuştur. Dergi, İstanbul’da bir araya gelmiş ve genelde resmi anlayışın dışında yer alan Anadolucu kişiler tarafından çıkarılmıştır. *Anadolu Mecmuası*, Anadolu ilminin oluşturulmasına yönelik bir fikir akımı olarak Anadoluculuk ideolojisinin savunulmasını benimsemiştir. Dergi bünyesinde Mükrimin Halil (Yinanç), Hilmi Ziya (Ülken), Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu), Necmeddin Halil (Onan) gibi yazarlarla birlikte Necip Fazıl (Kısakürek), Ahmet Hamdi (Tanpınar), Faruk Nafiz (Çamlıbel) gibi şairler de yer almıştır. *Anadolu Mecmuası*, Türkiye’de Anadoluculuk’un yaygınlaşmasında birincil kaynak görevi görmüştür (Ülken 1992: 478). Bu anlamda Mecmua, Anadoluculuk açısından önemli bir yerde durmaktadır.

2. ANADOLUCULUK’UN NİTELİĞİ VE TEZLERİ

Anadoluculuk bir ‘tepki hareketi’ olarak belirginlik kazanmıştır. Tepkisi açıkça 19. yüzyıldaki İslamcılık, Osmanlıcılık, Turancılık akımlarıdır. Bu akımların gerek vatan, tarih ve millet anlayışlarına ve gerekse Anadolu’yu merkeze almadan söylemde bulunmalarına karşı tepkilerini ortaya koymuştur. Önceki akımların tezlerine karşı tezler ileri sürmesiyle belirginleşmiştir.

Anadoluculuk, bütüncül bir yapıya sahip değildir; yani Anadolucular tezleri ve kimliğin unsurları seçimi noktalarında farklı düşünmektedirler. Anadoluculuk bu haliyle kendi içinde bölünmüş bir ideolojidir, kendi içinde farklılaşmıştır. Her yaklaşım biçimi kendine göre bu yeni kimliği belirlemeye çalışmıştır.

Anadoluculuk, millet, vatan, uygarlık, tarih gibi kendine ait bir terminoloji kuran ve buradan hareketle yeni tanımlamalara giden ve bu kavramların hep objektif ve reel karşılıklarını arayan bir anlayışa sahiptir. Osmanlı sonrası dönemde

yeni dayanaklar arama sürecinde ortaya çıkan Anadoluculuk, temeline Anadolu vatanını almış ve kimliğin yeniden belirlenmesi çalışmaları paralelinde belirginlik kazanmıştır.

Anadoluculuk, İmparatorluktan geriye kalan topraklar üzerinde yeni bir kimlik, kişilik ve temel arama çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimliğin ve unsurlarının neler olabileceği noktasında yeni tezleri ve teklifleri olan Anadoluculuk, temele vatan ve tarihi alarak unsurları belirlemeye çalışır. Açıklamaya çalıştığı kimlik ‘Ulusal Kimlik’tir.

Anadoluculuk, ortaya çıktığı dönemin sosyolojik ve siyasi ortamından da etkilenerek temele ‘Biz kimiz, Nereye aitiz?’ gibi soruları alarak söylemini ortaya koymaya çalışır. Kimliği tanımlamak için gerekli unsurların neler olabileceği noktasında tezleri olan Anadoluculuk, bu ideolojiye bağlı bütün aydınların aynı tezleri savunmamasından dolayı da kendi içinde farklı versiyonlara bölünmüştür. Her versiyon kendine ait bir terminolojik anlam dünyası kurarak tezlerini ortaya atmıştır. Bazıları için Anadolulu olmak yeterli iken bazıları Anadolu’nun dışından da bir takım değerleri kabul etmektен yanadır. İslam, Anadolucuların bazılarınca kimliğin temel bir unsuru iken (örneğin Nurettin Topçu), bazıları içinse (Cevat Şakir Kabaağaçlı gibi) tamamıyla kimlik tanımının dışında tutulmaktadır.

Üzerinde yaşanan toprak parçasının ‘vatan’ şekline dönüştürülüp bir bilinç ve kimlik unsuru olarak görülmeye başlanması Anadoluculuk’un temel söylemlerinden birisidir. Anadoluculuk, coğrafyanın vatanlaştırılmasının yanında bu vatanla üzerinde yaşayan ulus arasında romantik, mistik ve yerine göre realist bağlar da kuran bir arayışın sonucudur.

Anadoluculuk, Osmanlı İmparatorluğu’ndan geriye kalan Anadolu’nun kişilikleştirilerek benimsenmesi, bu toprakların ulusal kimliğin önemli bir unsuru olmasını arzulamaktadır. Vatan ile üzerinde yaşayan ulus arasında böylesi bir bağın kurulması yeni bir vatan anlayışının doğup geliştiğini ortaya koymaktadır.

3. ANADOLUCULUK YAKLAŞIMLARI

3.1. KEMALİST ANADOLUCULUK

Anadoluculuk, 1924'lerdeki kırılma ve kopuşla beraber farklı anlayışlar çerçevesinde işlenmeye başlanmıştır. İlk sistemli Anadoluculuk yaklaşımı, Cumhuriyet'le birlikte tarih alanına yönelişin bir sonucu olarak doğan Kemalist Anadoluculuktur. Cumhuriyet, öncelikle yeni kimlik edinimi üzerinde çalışmıştır (Karpat 1967: 216). Bu bağlamda başta tarih ve dil olmak üzere çok temel çalışmalar başlatmıştır. Yeni bir kimlik arayışında ise Anadoluculuk elverişli bir seçim olarak görülmüştür. Anadoluculuk, hem milli kimliğin oluşturulmasında hem de Batı ile ilişkinin kurulmasında önemli açılımlar sağlamıştır. Anadolu coğrafyasının medeniyetler beşiği olduğu, bütün medeniyetlerin de buradan etkilendiği ve dolayısıyla Batı medeniyetinin de bu topraklardan beslendiği ileri sürülmüştür (Safa 1990: 206). Anadolu medeniyetlerini kuranlar ise Türklerden başkası değildir.

3.2. 'UYGARLIKÇI ANADOLUCULUK' VE CEVAT ŞAKİR KABAAĞAÇLI

Anadoluculuk yaklaşımlarından bir diğeri de Anadolu coğrafyasını üzerinde yaşamış tüm milletler ve ona ait değerlerle kabul eden ve temele uygarlık meselesini alan yaklaşımdır. Bu yaklaşımın oluşturucu ismi Cevat Şakir Kabaağaçlı (Halikarnas Balıkcısı) ve onu izleyen entelektüellerdir. Bu yaklaşımın ana teması, Anadolu'nun bir uygarlıklar beşiği olduğu ve Türkiye'nin, Türk devletinin bu değerleri kim üretmiş olursa olsun, din, dil, ırk ve kültür farkı gözetmeksizin kabul edilmesi gerektiğidir (Halikarnas Balıkcısı 1954:11). Anadolu, birliğe ve bütünlüğe ulaşmanın temelidir. Anadolu, tarih öncesinden beri dünyanın önemli uygarlık oluşturucu milletlerine vatan olmuş, her millet kendi öz değerlerini bu topraklarda meydana getirmiş ve daha sonra bu toprakları vatan edinen milletler de buradaki değerlere 'karışmış', bu değerleri benimsemiş ve kendi değerleri ile öncekileri aynı potada değerlendirmiştir (Eyuboğlu 1994:9). Uygarlıkçı Anadoluculuk'un temel tezi, Anadolu'nun böylesi bir 'karışım'ın ürünü olarak uy-

garlıkları bünyesinde barındırıyor olması ve değerler sistemini oluşturmasıdır (Eyuboğlu 1994: 200).

3.3. MİLLİYETÇİ ANADOLUCULUK VE REMZİ OĞUZ ARIK

Milliyetçi Anadoluculuk, Anadolu'yu Türk milliyetçiliğinin gerçek yeri olarak gören ve milliyetçiliğin burada sistemleşip ortaya çıktığını, bunun da Anadolu'nun bazı şartlarının ve imkanlarının sonucunda gerçekleştiği anlayışındaki Anadoluculuk yaklaşımıdır. Temel ilgisi Anadolu ve milliyetçiliğin kaynaklarıdır. Bu yaklaşımın oluşturucu ismi Remzi Oğuz Arık'tır. Milliyetçiliği toprak ve tarih bağlamında ele alan bu anlayış Anadolu'nun şartlarından doğan bir milliyetçilikten yanadır (Arık 1956:3). Milliyetçi Anadoluculuk, yeni tür milliyetçiliğinin temsilcisidir. Temel olarak Anadolu'yu almaktadır. Coğrafyanın belirleyiciliğine inanır ve milliyetçiliği de bu coğrafi şartların oluşturacağını savunur. Anadolu dışındaki milliyetçilik anlayışlarını kendi dışında görür. Milliyetçi Anadoluculuk'un önemli bir diğer tezi de Türk tarihine ya da Milli tarihe ilişkin belirlemesidir. Bu anlayışa göre Türk milli tarihinin başlangıcı 1071'dir (Arık 1967: 15). Milli tarih bu zamanda başlamıştır; çünkü, Türkler bu tarihte milletleşme sürecine girmişlerdir.

3.4. MİSTİK/İSLAMİ ANADOLUCULUK VE NURETTİN TOPÇU

Anadoluculuk içinde bir zirve sayabileceğimiz Topçu, Anadoluculuk'u dönüştüren, kendine ait kavramsal yapısı ile yeni bir yön tayin eden kişidir. Onun Anadoluculuk anlayışı her ne kadar Milliyetçi Anadoluculuk (Remzi Oğuz Arık) ile çok yönden benzeşiyor olsa da yine kendine ait bir yapı ve bakışla ortaya çıkmaktadır. Topçu, Anadoluculuk hareketi içine İslam'a yapmış olduğu belli ağırlıktaki vurgusuyla diğerlerinden ayrılır ve öne çıkar (Topçu 1972:240). Anadoluculuk yaklaşımını İslam'ı temele alarak oluşturması da Topçu'yu bu hareket içinde farklı bir yere koymaktadır. Buna göre İslam, kimliğin asıl unsuru olmasının yanında, vatanın oluşumunda ve milletin meydana gelişinde de temel bir etken

olmuştur. Irk'ın milletleşmesi İslam'la birlikte gerçekleşmiştir (Topçu 1972:38). Bu yaklaşım İslam'dan önceki Anadolu ruhunu da kabul etmemekte ve asıl Anadolu'yu var eden etkenin İslamlaşan Türk milleti olduğunu ifade etmektedir (Topçu 1978:45).

SONUÇ

Anadoluculuk ideolojisini sosyolojik bir olgu olarak ele alan çalışmamız, Anadoluçuluk'un hangi toplumsal şartlar altında ortaya çıktığı ve hangi tartışmalar etrafında şekillendiğini belirlemeye çalışmıştır. Anadoluçuluk daha çok yeni bir yönelim, tercih, kimlik belirleme ve siyasetin bir sonucu olduğu görülmektedir. Ancak bu anlamda Anadoluçuluk'un tek bir yaklaşım olduğu yargısı yanlış olacaktır. Aksine bu ideoloji bütünsel olmaktan çok farklı yaklaşımları içinde barındıran bir yapı arzeder. Bir tür 'daralmanın ideolojisi' diye betimleyebileceğimiz Anadoluçuluk, Cumhuriyet ile birlikte yeni seçimin bir ürünü olarak ortaya atılmış, Anadolu'nun Türk milletinin gerçek vatani olduğunu ispatlamak, Osmanlı gibi evrensel değil daha sınırlı bir ülke ve siyasetin altyapısı olarak düşünülmüştür. Bu açıdan Anadoluçuluk, Osmanlı tercihidən uzaklaşmanın sonucunda ifade edilen ve milli kimliği amaçlayan bir çizgiye sahiptir. Milli kimliğin unsurlarını belirlerken Anadolu coğrafyasının değerlerini benimseyen bir tavır olarak şekillenmiştir.

KAYNAKLAR

- Arık RO (1956) Coğrafyadan Vatana, Ankara.
Arık RO (1967) Köy Kadını-Memleket Parçaları, Kurtulmuş Basımevi, İstanbul.
Eyuboğlu S (1994) Mavi ve Kara, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
Halikarnas Balıkcısı (1954) Anadolu Efsaneleri, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
Karpas KH (1967) Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul.

Sada H (1337) Marmara Havzası, Dergah Mecmuası, 7.

Safa P (1990) Türk İnkılabına Bakışlar, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Topçu N (1978) Milliyetçiliğimizin Esasları, Dergah Yayınları, İstanbul.

Topçu N (1972) Yarınki Türkiye, Yağmur Yayınları, İstanbul.

Ülken HZ (1992) Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul.